

Iskolák- óvodák elhelyezkedése és bezárása napjainkban

Módszer és előzmények

Az alábbi tanulmány a keresleti és a kínálati oldal elemzésének segítségével vizsgálja az oktatás-nevelés alapszintjén bekövetkezett társadalmi változásokat és az ezzel szemben elhelyezkedő intézményi kínálatot Magyarországon a rendszerváltás utáni években, az önkormányzatiság kialakulásának éveitől napjainkig. A kutatás kitér az alapszintű oktatási és nevelési intézmények számának változására, megoszlásukra a településszerkezetben, valamint az óvodák és általános iskolák kihasználtságának alakulására. A vizsgálat az elmúlt mintegy 18 évre, az 1988–2005 közötti időszakra terjed ki. A kutatás követi a **Helyi Szociális Ellátórendszerek** (Local Organisation of Social Services; LOSS) nemzetközi összehasonlító vizsgálat módszertanát, amely az érintett országok; az Amerikai Egyesült Államok, valamint az Európai Unió tagállamainak szociális ellátó rendszereit veti össze egymással, az államokat, a régiókat, a településeket külön-külön s egymással, valamint saját fejlődésüket különböző időmetszetekben. A LOSS közelítés magába foglalja az egészségügy, a szociális támogatás teljes keresztmetszetét, a nevelés- oktatás intézményeit. Az alábbi dolgozat a nevelés- oktatásügyet veszi górcső alá, különös tekintettel a vidéki térben vizsgálva a kereslet kínálat egyensúlyát meghatározó adatok változását. A kutatás alapjául a 2003-ban született parlamenti vizsgálóbizottsági jelentés szolgál, amely az óvoda és iskolabezárások okait hivatott feltárni.¹ A kutatást 2007 nyarán a kutató csoport megismételte, kiegészítve az adatokat újabb évek adataival.²

Keresleti oldal

Demográfiai helyzet

Az ország népessége az elmúlt 17 év alatt mintegy 388 ezer fővel csökkent. A népességfogyás – lélekszámuktól függően – különbözőképpen érintette a településeket. Legnagyobb mértékben a nagytelepülések, a 10 ezer főnél magasabb lakosságú városok népessége csökkent. Ezeken a településeken a lakosság szám apadása erőteljesebb volt,

¹ Óvoda- és Iskolabezárások okait feltáró parlamenti vizsgáló bizottság 2003. szeptember-december, amelynek kezdeményezője és társelnöke **Lezsák Sándor** volt.

² A vizsgálat az ERSTE Bank és a TÖOSZ önkormányzati kutatások, valamint az OTKA 48301 számú támogatásával valósult meg 2007-ben.

mint országos viszonylatban, hiszen a nagy lélekszámú településeken a lakosság csökkenése összességében mintegy 407 ezer főre tehető. A 7001–10000 fő közötti lélekszámú települések népessége 60 ezer fővel növekedett, amelynek oka a kedvezőbb születési arány és a pozitív vándorlási egyenleg. 1988-hoz képest 2005-re megsaporodtak az 500 főnél kevesebb lakosú községek, és ennek következtében emelkedett az aprófalvakban élők száma.

A települések állandó népessége 1988-ban

állandó népesség 1988	Átlag	db	szórás	összesen
– 500	266,74	971	138,173	259002
501 – 1100	774,09	804	170,505	622367
1101 – 3000	1833,68	863	529,332	1582470
3001 – 7000	4310,36	285	1094,050	1228453
7001 – 10000	8252,71	62	897,154	511668
10001 –	44808,08	142	166341,553	6362747
Összesen	3379,18	3127	36499,238	10566707

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

A települések állandó népessége 2005-ben

állandó népesség 2005	átlag	db	szórás	összesen
– 500	274,96	1025	127,857	281836
501 – 1100	769,94	773	170,215	595166
1101 – 3000	1830,28	848	520,395	1552081
3001 – 7000	4367,67	295	1118,101	1288462
7001 – 10000	8397,37	60	913,776	503842
10001 –	41368,18	144	142130,273	5957018
Összesen	3236,38	3145	31482,432	10178405

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

Korcsoportos megoszlás a települések jogállása szerint

A vizsgált időszakban az ország népessége nem csak fogyott, de egyben erőteljesen elöregedett is. Az **öregedési index** különösen a fővárosban szembe ötlő, ahol a 15 év alattiak aránya a 60 év felettiekhez viszonyítva 76 pontot romlott. Budapesten mára az idősok számaránya kétszer nagyobb, mint a gyerekkorban lévők.

A gyermekkorú népesség aránya az idősekhez viszonyítva relatíve a városokban a legkedvezőbb, de a kisvárosi népességen belül is az elmúlt tizenöt évben 50 pontot romlott az öregedési index mutatója, míg az 1988. évben még a legjobb helyzetben lévő megyei jogú városokban az öregedési mutató 0,69-ről 1,45-re emelkedett, azaz majd megkétszereződött.

Az időskorú és a gyermek népesség egymáshoz viszonyított aránya 1988-ban és 2005-ben¹

település jogállása		öregedési index 1988	Öregedési index 2005
Főváros	átlag	1,2055	1,9675
	szórás	.	.
megyei jogú város	átlag	,6925	1,4506
	szórás	,13625	,13689
Város	átlag	,8013	1,3072
	szórás	,21682	,32604
Község	átlag	1,3331	1,5312
	szórás	1,05091	1,05742
Összesen	átlag	1,2889	1,5144
	szórás	1,01960	1,01951

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

A népesség elöregedése minden település típusban megfigyelhető, de a községekben, a többi településhez képest lassult ez a tendencia. A vidéki helyi társadalmak öregedése már a '60-as '70-es években elindult, amikor a falvak népességének fiatalabb korcsoportjai a városokba, vagy annak urbanizálódó elővárosaiba költöztek. A rurális térségek öregedésének lelassulásában szerepet játszott a migrációs irány megfordulása, a Budapesti agglomeráció, valamint az észak-keleti országrész helyi társadalmainak pozitív népesedési mutatói. Azonban tekintettel kell arra is lenni, hogy a községek között igen nagy eltérés mutatkozik (az átlagtól való átlagos eltérés: 1,05742). Még az aprófalvakon belül is vannak „előregedő” és „megfiatalodó” községeink. Az ország észak-keleti térségében, elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Borsod-Abaúj-Zemplén megye nagy részén is az átlagosnál fiatalabb a korösszetétel, míg a nyugati határ közelében, Zala megyében és Vas megye „megyehatárain” az átlagosnál elöregedettebbek a települések. (Melléklet; 1–2.sz. térképi ábra)

A vizsgált időszakban az ország népességének elöregedésével párhuzamosan az **óvodás korúak** aránya is 3,5%-ról 3%-ra csökkent. A csökkenés különösen a városokban és a megyei jogú városokban jelentős. Az átlaghoz legközelebb a községek állnak, ahol 2005-ben a 3–5 évesek aránya az állandó népességen belül elérte a 3%-ot, de ebben az esetben is igen jelentős az eltérés a falvak között (az átlagtól való átlagos eltérés: 1,17345).

Az óvodáskorúak arányának területi megoszlása mintegy követi az öregedési index területi megoszlását. Az ország észak-keleti térségeiben a legmagasabb az óvodáskorúak aránya és a Dunántúli településeken a legalacsonyabb. (Melléklet; 3–4.sz. térképi ábra)

Az **általános iskolás korcsoport** aránya 1988–2005 között az össznépségen belül 1,9% ponttal mérséklődött, de Budapesten (4,9%), a megyei jogú városokban (6,2%), valamint a kisvárosokban (4,4%) a csökkenés drámai mértékű volt. A fővárosban és a megyei jogú városokban a 6–14 évesek aránya a helyi népességen belül 1,6–1,7-szeresére csökkent.

Az óvodás korúak elhelyezkedése az országban, 1988-ban és 2005-ben

település jogállása		3–5 évesek aránya 1988	3–5 évesek aránya 2005
Főváros	átlag	2,9681	2,3543
	szórás	.	.
megyei jogú város	átlag	3,5963	2,5910
	szórás	,25753	,17092
Város	átlag	3,8224	2,9159
	szórás	,53057	,51702
Község	átlag	3,4270	3,0250
	szórás	1,05039	1,17345
Összesen	átlag	3,4574	3,0137

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988-2005

1988-ban a 6–14 éves korosztály az átlagosnál nagyobb arányban fordult elő az ország középső területein, mintegy sávban végighúzódva Szabolcs-Szatmár-Bereg megyétől Győr-Moson-Sopronig. A korosztály csökkenése területileg egyenlőtlenül ment végbe és így 2005-re 6–14 évesek aránya, már csak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, illetve Borsod-Abaúj-Zemplén, Baranya és Somogy megyék egyes településein haladta meg az országos átlagot. (Melléklet; 5–6.sz. térképi ábra)

Az általános iskoláskorúak elhelyezkedése az országban, 1988-ban és 2005-ben

település jogállása		6–14 évesek aránya 1988	6–14 évesek aránya 2005
Főváros	átlag	12,5442	7,5497
	szórás	.	.
megyei jogú város	átlag	15,1441	8,9382
	szórás	1,00755	,51829
Város	átlag	14,4177	10,0634
	szórás	1,30059	1,41614
Község	átlag	12,2736	10,5848
	szórás	2,68353	2,76454
összesen	átlag	12,4536	10,5342
	szórás	2,66696	2,68610

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988-2005

Mind az óvodás, mind az iskolás korcsoportok esetében elmondható az országos átlag felett és az országos átlag alatt lévő települések azonos régiókban (Észak-Magyarország, Észak- Alföld, Dél-Dunántúl) helyezkednek el, s nem ritkán egy-egy kistérségen belül is megtalálhatóak a „szélsőségek” (pl. Sellye, Edelény kistérségei). Ellenben Vas és Zala megyében, a Balatont körülölelő térségekben inkább csak olyan települések csoportosulnak,

amelyek népességén belül rendkívül alacsony az óvodás korúak (2% alatt) és az iskoláskorúak aránya (8% alatt).

Baranyában, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Bihar megyében (Hajdúság nélkül) ez az egyszerre öregedő és fiatalodó falvak szomszédsága szukcesszióra utal, azaz a régi paraszti társadalmak helyébe új roma közösségek költöztek, illetve születtek az elmúlt harminc évben, ez a népességcsere különösen látványos a román, ukrán, és kelet-szlovák államhatárokat érintő, vagy annak térségeiben elhelyezkedő településeken.

Korcsoportos megoszlás a települések típusa szerint

Az **öregedési index település típusonként** való alakulását vizsgálva szembeötlő a kiegyenlítődési folyamat, azaz a település típusok közötti különbségek mérséklődése. 1988-ban minél kisebb lélekszámú volt egy település, annál kedvezőtlenebb volt az öregedési mutatója. Ez a tendencia 2005-re megváltozott; a legkevésbé előregedett település típus nem a tízezer fő fölötti település (többségében kisvárosok) volt, hanem a 3001-7000 fő közötti népességű - többségében falvak alkotta csoport. A relatíve kevésbé előregedett nagyfalvak és kisvárosok öregedési indexe a vizsgált időszakban 30 pontot romlott, a kisebb lélekszámú középfalvak (1101–3000 fő) öregedési mutatója 26 pontot, a kisfalvaké (501–1100 fő) 21 pontot romlott, s az aprófalvaké (500 fő alatti) szinte változatlan maradt, csak 6 pontot romlott az elmúlt tizenhét évben. Ezzel szemben a 10000 fő fölötti településeken az öregedési index 54 ponttal emelkedett, korábban a gyermek többlet, időskorú többlet-re váltott. A lélekszám szerint csoportosított település típusok között a különbségek mérséklődtek, a település halmazok közelítettek egymáshoz, vagyis a magyarországi településszerkezet homogenizálódott. A korábbi vitális településformák elvesztették előnyüket, a városok előregedtek, különösen a főváros, s a megyei jogú városok, amelyek korábban az ország fiatalságát magukba szívták. A falvak, amelyek korábban „elengedték” fiatal nemzedékeiket, különösen a kis lélekszámú falvak öregedése lelassult, s így a két valamikori szélső halmaz fokozatosan közelített egymáshoz.

Addig, míg 1988-ban az 500 főnél kisebb falvak öregedési indexe majdnem két és félszerese volt a 10 ezer főnél népesebb településekének, 2005-ben a két szélső kategória között (500 fő alatt és 3001–7000 fő között) már csak másfélszeres különbség volt tapasztalható. A közeledés azzal magyarázható, hogy 1988-hoz képest szinte minden település kategóriában látványosan romlott az öregedési index. Kivételt az 500 főnél kevesebb lelket számláló falvak képeznek, amelyekben inkább stagnálás volt jellemző.

A halmazokon belüli átlagtól eltérés kisebb létszámú típusok felé haladva növekszik, azaz a falusi helyi társadalmak között sokkal nagyobb a differencia, mint a nagyobb lélekszámú települések helyi társadalmi között. Ha az erősen előregedett települések térbeli elhelyezkedését vizsgáljuk (Budapest kivételével, amely a magyarországi aprófalvak öregedési indexét meghaladta), akkor megállapítható, hogy a megyehatárokat érintve, a periférikus és a belsőperifériákban helyezkednek el. Ez alól kivétel három megye, ahol mindig is magas volt a roma kisebbség aránya (Borsod-Abaúj-Zemplén, Baranya, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék).

Az idősek és a gyermekkorúak, valamint az óvodás és iskoláskorú népesség elhelyezkedése település típusonként, 1988-ban

állandó népesség 1988		öregedési index 1988	3–5 évesek aránya 1988	6–14 évesek aránya 1988
– 500	átlag	1,8396	3,1317	10,8326
	szórás	1,63794	1,40661	3,32765
501 – 1100	átlag	1,2406	3,4845	12,3309
	szórás	,52199	,91092	2,17352
1101 – 3000	átlag	1,0066	3,6235	13,3321
	szórás	,31789	,72463	1,75300
3001 – 7000	átlag	,9084	3,6930	13,7969
	szórás	,27297	,58863	1,44346
7001 – 10000	átlag	,8636	3,7421	14,0348
	szórás	,20851	,44736	1,26824
10001 –	átlag	,7525	3,7643	14,7076
	szórás	,19188	,46110	1,19612
Összesen	átlag	1,2889	3,4574	12,4536
	szórás	1,01960	1,02240	2,66696

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

Az **óvodáskorúak** arányának csökkenése elsősorban a nagyobb településeken szembevetendő. Az apró- és kis falvakban (-500 és 501–1100 fő közötti települések) a 3–5 év közöttiek aránya kisebb mértékben csökkent, mint a nagy népességű községekben. Ennek az eredménye egyrészt egy kiegyenlítődés a kategória átlagok között, a korábban két szélső kategória – az 500 fő alatti települések és 10 ezernél népesebbek – között a különbség csökkent, másrészt 2005-ben már nem jellemző az a tendencia, mint 1988-ban, hogy a 3–5 évesek aránya a település méretének növekedésével együtt növekszik.

2005-ben, a 3–5 évesek aránya már a nagy és közepes falvakban (1101-3000 fő; 3001–7000 fő) a legmagasabb, ugyanakkor a legnagyobb és legkisebb népességű településeken a legalacsonyabb! A szórás igen magas értéke a kis népességű falvak esetében azt jelzi, hogy ebben a település típusban szélsőséges – kiugróan magas és kiugróan alacsony – esetek egyaránt előfordulnak. (2005-ben az 500 főnél kevesebb lélekszámú települések száma 1025 db volt, azaz minden harmadik helyi települési önkormányzat aprófaluban volt, amelyben majd negyed millió ember élt!).

Az **általános iskoláskorúak** esetében 1988-ban minél nagyobb községet vizsgáltunk, annál nagyobb arányban találtunk általános iskolás korút, 2005-ben a 6-14 évesek aránya a középfalvakban (1101-3000 illetve 3001-7000 fő) volt relative a legkedvezőbb, ami azt jelenti, hogy majd mindegyik közép méretű településen a korcsoport aránya kedvezőbb, mint a városokban, az aprófalvakban, vagy akár az ország egészében.

A település kategóriák közötti kiegyenlítődés az általános iskolás korcsoportok esetében is kimutatható, 1988-ban a két szélső halmaz átlaga közötti különbség 3,9% pont volt,

Az idősek és a gyermekkorúak, valamint az óvodás és iskoláskorú népesség elhelyezkedése település típusonként, 2005-ben

állandó népesség 2005		öregedési index 2005	3–5 évesek aránya 2005	6–14 évesek aránya 2005
– 500	átlag	1,9008	2,8670	10,2312
	szórás	1,56717	1,50488	3,58401
501 – 1100	átlag	1,4459	3,0721	10,6340
	szórás	,63135	1,09453	2,43001
1101 – 3000	átlag	1,2713	3,1206	10,8710
	szórás	,42940	,84605	2,07130
3001 – 7000	átlag	1,2159	3,1293	10,7169
	szórás	,33648	,62650	1,58356
7001 – 10000	átlag	1,2257	3,0308	10,4486
	szórás	,27772	,48443	1,36309
10001 –	átlag	1,2853	2,9087	9,8607
	szórás	,25653	,47226	1,14171
Összesen	átlag	1,5131	3,0154	10,5354

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

2005-ben a különbség már csak pont 1%-ra zsugorodott (legkedvezőbb helyzetű közepes falvak és a legkedvezőtlenebb tízezer főnél nagyobb település halmazok között). A település típusokon belül (kivételesen a tízezer főnél népesebb települések csoportjában, ahol az átlagtól való eltérés lényegében nem változott) 1988-hoz viszonyítva a szórás növekedése arra enged következtetni, hogy a differenciák nem település típus függőek, hanem inkább regionálisak, azaz az általános iskoláskorúak nagyobb arányban nem feltétlenül a nagyobb településeken fordulnak elő, hanem az ország periférikus térségeiben (Bihar, Nyírség).

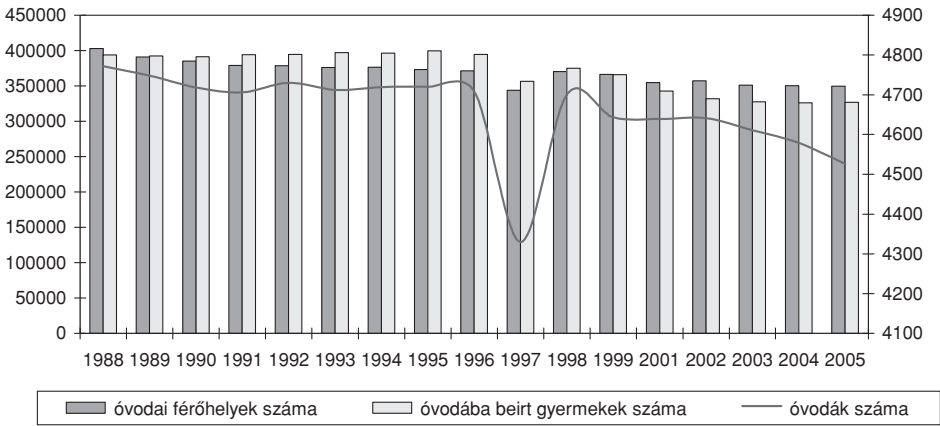
Kínálati oldal

Az óvodák számának alakulása

1988 és 2005 között az óvodák száma – az 1997-es kirívó évtől eltekintve – folyamatosan csökkent. Addig, míg 1988-ban még 4772 óvoda volt hazánkban, 2005-ben már csak 4526. Ezzel szemben az óvodába beírt gyermekek száma 1995-ig növekedett, majd a vizsgált időszak második felében csökkenő tendenciát mutatott. **Össességében az 1988-as 394 ezer fős óvodai létszám 2005-re 288 ezerre csökkent, azaz majd húsz év leforgása alatt közel 100 ezer óvodás korú gyerek véglegesen kikerült az ellátó rendszerből.**

1988-ban a közel négyszázezer óvodába beírt gyermekek számát megközelítette a 2–5 évesek száma (373 ezer), 2005-re az óvodába beírtak számától (327 ezer fő) erőteljeseb-

Az óvodák, az óvodai férőhelyek, az óvodába beírt gyermekek számának alakulása 1988–2005.

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

ben eltért az óvodás korcsoportba tartozó gyermekek száma (288 ezer fő). A korcsoporti és tényleges ellátotti létszám között a magyarázatot az adja, hogy megváltozott időközben az óvodáztatás szokása Magyarországon. A gyermekek később kerülnek az általános iskolába, a nagycsoportosok iskolai érettségét kritikusabban vizsgálják és/vagy ténylegesen is kevésbé érettek, s mindezzel együtt a szülők vélekedése az iskoláztatásról is megváltozott, ugyanis nem törekednek „minden áron” iskolába küldeni a gyereket. Talán a poszt-adoleszcencia korai gyerekkorra való hatását láthatjuk az új beiskolázási szokásokban? A városokban és falvakban az óvodáztatási szokások alapvetően eltértek egymástól, amíg a városokban, az óvodát az iskola előszobájának tartva, a szülők a hároméves gyermeküket már vitték az óvodába, addig falun élő családok gyakran, a kötelező óvodáztatásra is (a gyermekük ötéves korában) nehezen hordták el a gyermeküket, különösen a roma származásúak.

Mint korábban szó volt róla, az óvodáskorú népesség aránya különösen a városokban csökkent. A demográfiai trendet követte az óvodák száma; 1988-hoz képest 2005-re a városokban a vizsgált gyermek intézmények száma csökkent, míg a falvakban növekedett. Az óvodák számának alakulásában azonban eltérő tendencia figyelhető meg. A városokban egy folyamatos csökkenésről van szó, míg a falvakban az 1995-ig tartó növekedési periódust egy csökkenő trend váltotta fel.

Azok a települések, amelyek nem rendelkeznek óvodával, zömmel Baranya és Vas megyékben helyezkednek el, valamint Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi, cserhádi részén. (Melléklet; 7. sz. térképi ábra)

Az óvodák számának változása ellentétesen alakult az 500 fő alatti lélekszámú falvakban, mint a nagyobb, 1100 főt meghaladó népességű településeken. A kis falvakban az óvodák száma tendenciózusan növekedett, míg a nagyobb településeken folyamatosan csökkent. Az 500–1100 fő közötti népességű falvak kivételt képeznek, mert ebben a település típusban 1995-ig növekedett a gyermek intézmények száma, azt követően pedig csökkent.

Az óvodák megoszlása a települések jogállása szerint

Jogállás	óvodák száma 1988	óvodák száma 1995	óvodák száma 2005
Főváros	613	554	540
Megyei jogú város	752	717	670
Város	1310	1230	1154
Község	2097	2219	2162
összesen	4772	4720	4526

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

Az óvodák megoszlása 1988-ban, 1995-ben, 2005-ben település típusonként

Állandó népesség	1988		1995		2005	
	település szám	óvoda szám	település szám	óvoda szám	település szám	óvoda szám
– 500	971	141	974	234	1025	238
501 – 1100	804	686	809	744	773	716
1101 – 3000	863	925	850	894	848	863
3001 – 7000	285	517	286	497	295	478
7001 – 10000	62	227	66	229	60	196
10001 –	142	2276	140	2122	144	2035
összesen	3127	4772	3125	4720	3145	4526

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

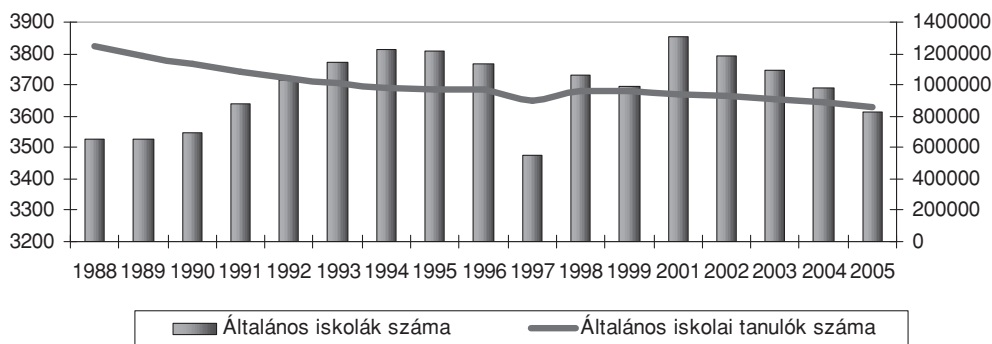
Magyarországon 1988-ban 979 községben nem volt óvoda, a települések 31%-ban, 2005-ben az óvodát nélkülöző falvak száma 870 volt, ami a települések 28%-át tette ki. A vizsgált időszak kezdetén az egy óvodát fenntartó települések száma 1757 db volt, ami 2005-re 1925-re emelkedett. Az elmúlt közel húsz évben az óvodák száma folyamatosan csökkent, de egyben az óvodák elhelyezkedése átrendeződött, 109 településen létesült önálló óvoda, ahol korábban nem volt. Az óvodák számának csökkenése jellemzően olyan településen következett be, ahol két vagy három óvoda üzemelt (közel ötven óvoda szűnt meg), további óvoda bezárások jellemzően az erőteljesen öregedő társadalmú fővárosban és megyei jogú nagyvárosokban voltak. (Melléklet; 8. sz. térképi ábra)

Az általános iskolák számának alakulása

1988-hoz képest az általános iskolába beírt gyermekek száma 1 millió 243 ezer főről 2005-re 859 ezer főre csökkent. Ugyanakkor az általános iskolák száma 3526-ról 3614-re növekedett. A vizsgált időszakon belül két „csúcspont” számolhatunk be; amikor is 1994-ben és 2001-ben az iskolák száma meghaladta a 3800-t (3814, 3856 db), 1994-ben 985 ezer gyermek járt általános iskolába, 2001-ben 945 ezer. A kilencvenes évtized elején bekövetkezett iskolaszám növekedést az új, falusi önkormányzatok létrejötte, és az akkori, rendszerváltó

kormány vidék rehabilitációs politikája eredményezte. A városokban pedig az általános iskolák számának növekedésére kedvezően hatott az egyházi és alternatív egyesületi fenntartású intézmények megjelenése.

Általános iskolák száma, általános iskolai tanulók száma 1988–2005.

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

Az általános iskolák megoszlása a települések jogállása szerint

Jogállás	iskolák száma 1988	iskolák száma 1995	iskolák száma 2005
Főváros	347	399	391
Megyei jogú város	478	546	496
Város	783	891	871
Község	1918	1973	1856
összesen	3526	3809	3614

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

Az országban 1995-ig folyamatosan gyarapodó iskolák száma 1997-re hirtelen lecsökkent 3475-re, majd 1998-tól számuk ismét emelkedett 2001-ig, s a vizsgált időszak végére elérte a rendszerváltó kormányzati időszak első évének szintjét.

Az általános iskolák helyzete az óvodákétól eltérő, ugyanis annak ellenére, hogy a városi népességben belül nagyságrendekkel csökkent az általános iskoláskorú népesség aránya, az intézmények zömét mégis a községekben zárták be.

A fővárosban, ahol a 6-14 évesek aránya a helyi népességben belül 12,5%-ról 7,5%-ra esett vissza, az általános iskolák száma 1988-hoz képest 44 alapfokú oktatási intézménnyel emelkedett. A megyei jogú városokban is gyarapodott a számuk 18 darabbal, míg a városokban 12 darabbal csökkent. A falvakban, ahol az iskolás korcsoport arányának csökkenése a helyi népességben belül a legmérsékeltebb volt 168 általános iskolát zártak be. (Melléklet; 9–10. sz. térképi ábra)

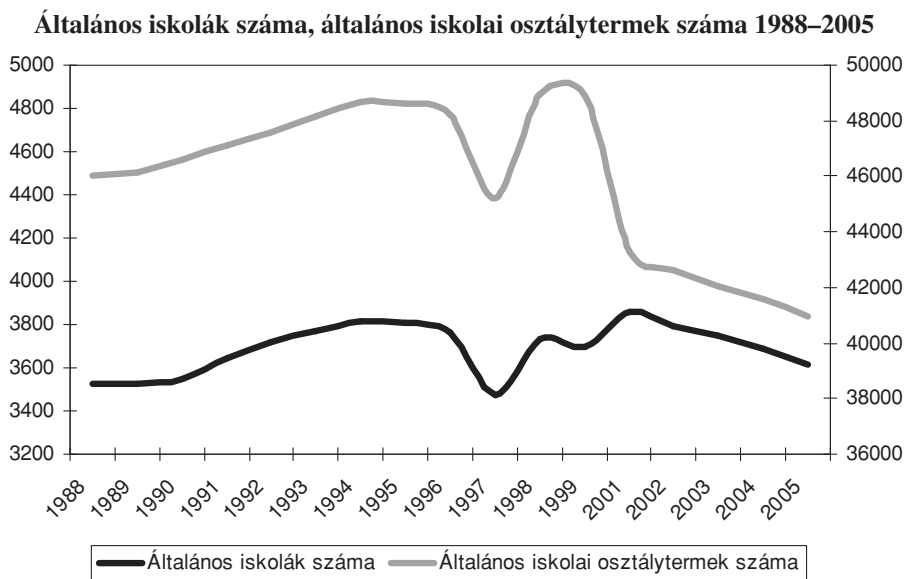
Az iskolák megszűnése különösen a kisebb lélekszámú településeken következett be 1995 és 2005 között. Az 1100 főnél kisebb lélekszámú településeken tíz év alatt 141

általános iskolát zártak be. Az 1101 és 10000 lélekszám közötti településeken 45 darab általános iskolával többlet jelentkezett, a tízezer fő fölötti településeken 81 általános iskolával lett több, mint a '90-es évek elején. A kistelepülési iskolák számának csökkenése különösen 2002 után gyorsult fel, három év alatt (2003–2005) 95 önálló alapfokú oktatási intézmény szűnt meg az 1100 fő alatti településeken. **Az intézmények megszűnésének két oka van, egyrészt a finanszírozási feltételrendszer változása, másrészt a romló népesedési tényezők.** Három év leforgása alatt az iskoláskorúak aránya kistelepülésekben (501–1100 fő közöttiek) erőteljes ütemben csökkent, különösen olyan megyékben, amelyek relatíve fejlett régióhoz tartoznak; Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl.

Az általános iskolák megoszlása 1988-ban, 1995-ben, 2005-ben település típusonként

Állandó népesség	1988		1995		2005	
	település szám	iskola szám	település szám	iskola szám	település szám	iskola szám
– 500	971	144	974	177	1025	126
501 – 1100	804	639	809	703	773	613
1101 – 3000	863	890	850	858	848	863
3001 – 7000	285	349	286	342	295	373
7001 – 10000	62	131	66	143	60	134
10001 –	142	1373	140	1586	144	1505
Total	3127	3526	3125	3809	3145	3614

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

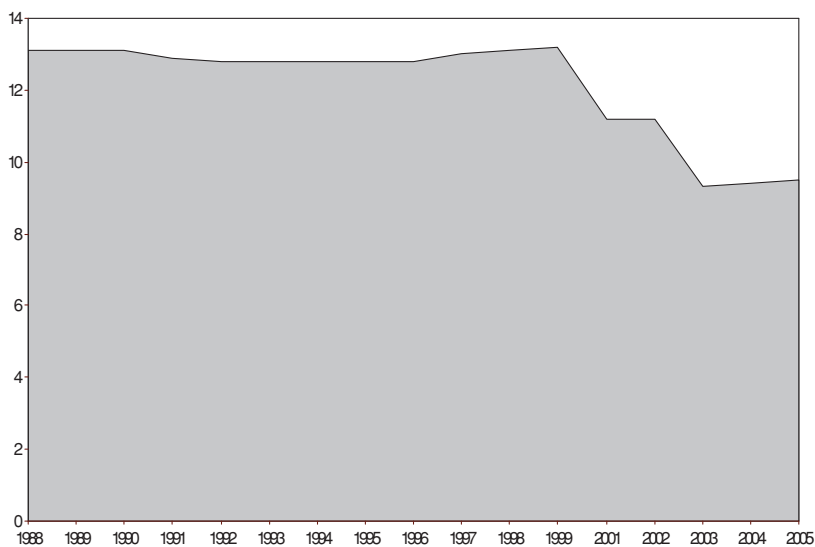
Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

Magyarországon a rendszerváltás előtti években az általános iskolák elterjedtsége (penetrációja) 67%-os volt, 1995-ben 70%-ra javult, majd 2005-re vissza esett 65%-ra, azaz 3152 településre számolva (2005-ös helyi települési önkormányzatok számát figyelembe véve) 1988-ban 1027 településen nem volt általános iskola, 1995-ben 942-ben hiányzott a helyi alapoktatás, s 2005-ben a helyi közoktatást ellátó intézményt 1093 településen kerestük volna hiába. **A vizsgált időszak utolsó évére 151 településen ismételten nem volt iskola, ahol még 1995-ben volt.**

Az 1997-es évben az általános iskolák száma drámai módon visszaesett. A csökkenést sikerült 1998-ban megállítani, s az ezredfordulóra számuk elérte az 1994-es szintet. Azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az osztálytermek száma az ezredfordulótól folyamatosan és erőteljesen csökkent, az említett négy év alatt 6300-zal. Az iskolák fenntartói a kapacitások csökkenésével reagáltak a gyermeknépesség fogyására. Az oktatási-nevelési intézmények, illetve az iskolák fenntartói rugalmasan alkalmazkodtak a demográfiai eseményekhez, de a gyermeknépesség drámai fogyását, valamint az alulf finanszírozott oktatás együttes hatását 2002 után már nem tudták átvészelni. Az országban 2005-re az 1988-as bázis évhez viszonyítva közel 4 ezer, 1999-hez viszonyítva közel 8 ezer tanteremmel kevesebb állt rendelkezésre, ezzel szemben az iskolák száma nem csappant meg s nem érte el sem a bázis év, sem az 1997-es évi mélypont számait. Az önkormányzatok, a legjelentősebb iskolafenntartók, mindent megtettek önálló iskoláik fennmaradása érdekében, gyakran erejükön felül is vállalva a nevelés-oktatás rájuk háruló terheit, különösen az ez időben jelentősen megemelkedett bérjellegű kiadások érintették őket súlyosan (közalkalmazotti bértábla rendezése).

Magyarországon 1988-ban az egy iskolára jutó átlagos tanteremszám 13,7 volt, 1993-ra az egy általános iskolára jutó tanteremszám 11,3-ra csökkent. A '90-es évek iskola és tan-

Egy iskolára jutó osztálytermek száma 1988–2005

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

terem építési hulláma következtében több faluban és városrészben, valamint korábbi településrészben új iskolák nyíltak, amelyek többsége kisiskola volt. Előfordult, hogy csak az alsó tagozat tért vissza a faluba- volt településrészbe, de számos helyen nyolcosztályos képzés is beindult. Az ezredforduló után bekövetkezett változások újabb lökést adtak az általános iskola visszaállítására, mivel az 1997-es megszűnések követően az iskolák száma elérte, némileg meghaladta az 1994-es szintet, de ezzel együtt az osztálytermek száma erőteljesen csökkent. Az osztálytermek minősége több helyütt javult, a kisebb terme- ket egybe nyitották, vagy új iskolákban, tantermekben folytatódott az oktatás. A korábbi, ergonomiailag nem megfelelő szükség tantermeket átminősítették szertárakká. Az ezredfordulón az általános iskolák átlagos osztályterem száma 10,4 lett, amely később a vizsgált időszak végére, 2005-re 9,6-ra csökkent. **Az egy iskolára jutó osztályterem számának csökkenése jelzi, hogy az újonnan nyíló, illetve megmaradó iskolák többsége kisiskola; 2001-től a „kisiskolásodás” erőteljessé vált.**

Az óvodák és általános iskolák kihasználtsága

Óvodák kihasználtsága

Az óvodák kihasználtsága valamennyi településtípusban romlott, de egyik településtípusban sem esett 2005-ig a kritikus 70% alá. Azonban ha a települések mérete alapján tipizálunk, akkor látható, hogy az aprófalvakban a kihasználtság 70,2%, azaz a kritikus érteken van. Az 501–1100 fő közötti településeken az óvodák kihasználtsága 80,2%, 1101–3000 fő közötti településeken a kihasználtság 90,6% és 3001–7000 fő közötti településeken 101,8%, majd ettől nagyobb lélekszámú településeken (főleg városokban) a kihasználtság mutatója romlani kezd.

Óvodák kihasználtságának alakulása a települések jogállása szerint

Jogállás		óvodai kihasználtság 1988	óvodai kihasználtság 1995	óvodai kihasználtság 2005
Főváros	átlag	93,6	107,6	93,7
	szórás	.	.	.
Megyei jogú város	átlag	101,6	112,1	96,5
	szórás	6,9	8,4	6,5
Város	átlag	100,9	110,3	101,4
	szórás	11,7	13,1	42,5
Község	átlag	94,5	99,8	85,5
	szórás	21,0	24,0	29,4
Összesen	átlag	95,4	101,1	87,5
	szórás	20,1	23,2	31,5

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

Egyedül a városokban tapasztalható, hogy a kihasználtság optimális, amely a korábbi időszakot jellemző kapacitás hiányból váltott át. A szórás a városok esetében is igen magas, ezért feltételezhetően a városok egy részében továbbra is zsúfoltak az óvodák, más részük viszont kihasználatlan. A 100% feletti kihasználtság a '90-es évek közepétől főleg a fővárosi agglomerációra volt jellemző, az Ipoly és a Börzsöny tájait leszámítva egész Pest megyére elmondható, az óvodák többsége 110%-os vagy annál nagyobb mértékben kihasznált. A Fejér, Szabolcs-Szatmár-Bereg, valamint Hajdú-Bihar megyék településein található óvodák is az országos átlag feletti szinten kihasználtak. (Melléklet; 11. sz. térképi ábra)

Óvodák kihasználtságának alakulása település típusok szerint

állandó népesség	1988		1995		2005	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
– 500	78,9716	24,03734	81,0966	26,40595	70,15	24,378
501 – 1100	92,4964	22,73642	95,7772	25,22594	80,20	23,640
1101 – 3000	97,3367	18,74433	105,1493	19,85807	90,59	30,882
3001 – 7000	100,2266	14,55520	111,6368	14,97506	101,77	48,806
7001 – 10000	99,4303	10,98247	111,5098	13,20284	99,98	12,196
10001 –	102,1018	8,99782	112,0404	10,42931	98,63	10,209
Összesen	95,3760	20,07225	101,1264	23,16104	87,45	31,491

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

Egy óvópedagógusra jutó gyermekek száma

jogállás		Egy óvoda- pedagógusra jutó gyermek 1988	egy óvoda- pedagógusra jutó gyermek 1995	egy óvoda- pedagógusra jutó gyermek 2005
		Főváros	átlag	10,5
	szórás	.	.	.
Megyei jogú város	átlag	11,4	12,2	10,6
	szórás	1,0	,9	,6
Város	átlag	12,2	12,8	11,1
	szórás	1,5	1,8	1,4
Község	átlag	12,4	13,7	11,5
	szórás	3,2	3,8	3,4
összesen	átlag	12,3	13,6	11,4
	szórás	3,0	3,7	3,2

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

Az óvodákban az egy óvópedagógusra jutó gyermekszám csökkent az egész országban, különösen a községi óvodákban, de ennek ellenére az óvónők a falvakban továbbra is leterheltebbek, mint a megyei jogú városokban, vagy a fővárosban. Budapest és a községek

közötti különbség 1988 és 2005 között nem csökkent, továbbra is két gyermekkel több jut egy falusi óvópedagógusra, mint egy fővárosi óvónőre. A községekben mértük a legmagasabb szórást, tehát a falvakban az óvónők terheltsége erősen differenciálódik, attól függően, hogy az ország mely részén dolgozik.

Az óvodáskorú népesség az országban 2005-ben, ha az 1988-as évet bázisévnek tekintjük 77,4%-ra csökkent. Az óvodába beírt gyermekek száma szerencsésebben alakult, mert a létszámnak 83,0%-át sikerült megtartania, ezzel szemben az óvópedagógusok létszáma ugyan ezen időszakban 10%-kal csökkent.

Az országban, 1995-ben egy óvónőre átlagosan 13,6 gyermek jutott, 2005-ben pedig 11,4 gyermek. Az idősoros adatokat vizsgálva megállapítható, az egy óvópedagógusra jutó gyermekek száma 2005-re valamennyi település típusban megközelítette az országos átlagot. Az apró- és kistalvakban a szórás igen magas, a nagyobb népességű település halmozokban az átlagtól való eltérés mérsékeltebb.

Egy óvodapedagógusra jutó gyermekek száma

állandó népesség	1988		1995		2005	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
– 500	11,88	4,934	12,80	4,745	11,23	4,913
501 – 1100	12,38	3,558	14,02	4,569	11,68	3,955
1101 – 3000	12,36	2,670	13,59	3,051	11,42	2,572
3001 – 7000	12,51	1,957	13,46	2,288	11,26	1,914
7001 – 10000	12,60	1,727	13,42	1,822	11,56	1,708
10001 –	11,97	1,198	12,43	1,282	10,94	1,082
Összesen	12,34	3,011	13,56	3,659	11,43	3,229

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

Általános iskolák kihasználtsága

Az egy osztályteremre jutó tanulók száma legmagasabb a megyei jogú városokban volt (22,3 fő/osztályterem), majd a városokban (21,0), a fővárosban (20,2), és végül a falvakban jutott a legkevesebb tanuló egy osztályteremre (16,0) 2005-ben. Az osztálytermek 1988-ban a legterheltebbek a megyei jogú városokban voltak, ahol ez a mutató 5,7-del csökkent, hasonlóan a többi városhoz, ahol az osztályterem kihasználtság mutatója 5,2-del csökkent. A legnagyobb csökkenés a fővárosban tapasztalható, ahol az osztályterem kihasználtsága 6,4-del csökkent, ezzel szemben a falvakban csak 3,7-del mérséklődött.

Az általános iskolák esetében, az osztálytermek kihasználtságát tekintve megállapítható, hogy legkisebb mértékben, 1988-hoz viszonyítva 2005-re, a kistalvakban romlott az osztálytermek kihasználtsága. Ugyanakkor meg kell állapítani, hogy minél kisebb település felé haladunk, a szórás értéke folyamatosan növekszik, azaz apró-, kis- és közepes falvakban (3000 fős településekig) az átlagtól igen nagy az eltérés, tehát a vidéki települések között jelentős különbség tapasztalható az osztálytermek kihasználtságát

Az egy osztályteremre jutó tanulók számának alakulása a települések jogállása szerint

Jogállás		egy osztályteremre jutó tanuló 1988	Egy osztályteremre jutó tanuló 1995	Egy osztályteremre jutó tanuló 2005
Főváros	Átlag	26,6	22,7	20,2
	Szórás	.	.	.
megyei jogú város	Átlag	27,7	23,3	22,3
	Szórás	1,5	1,0	1,1
Város	Átlag	26,2	22,4	21,0
	Szórás	2,3	1,9	2,2
Község	Átlag	19,7	16,3	16,0
	Szórás	5,1	4,5	4,4
Összesen	Átlag	20,6	17,1	16,7
	Szórás	5,3	4,7	4,5

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

illetően. Az aprófalvas térségekben, főleg Dunántúlon, Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben tapasztalható, hogy a kisvárosokban az országos átlag felett van az osztálytermek kihasználtsága, s e nagyobb településeket olyan falvak vesznek körül, ahol nincs iskola, vagy az osztálytermekben átlagosan tízegynéhány, vagy annál is kevesebb gyermek foglal helyet becsengetéskor. (Melléklet; 12–14. sz. térképi ábra)

Az egy osztályteremre jutó tanulók számának alakulása település típusok szerint

állandó népesség	1988		1995		2005	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
– 500	14,00	4,889	12,76	4,471	12,86	4,885
501 – 1100	16,52	4,294	13,32	3,699	13,28	3,880
1101 – 3000	21,79	3,453	18,49	3,112	17,40	3,496
3001 – 7000	25,16	2,557	21,11	2,364	19,96	2,341
7001 – 10000	25,94	2,208	22,59	1,734	21,34	2,280
10001 –	26,98	1,629	22,78	1,325	21,85	1,504
Összesen	20,60	5,289	17,14	4,720	16,71	4,513

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–200

Összegzés

A magyar oktatási rendszer értékelése nem könnyű feladat, mivel nehéz az összevetése – szerkezeti sajátosságai miatt – más államokkal, mind az OECD országokkal, akár az EU más eltérő szerkezetű tagállamaival.³ Az iskolarendszerünk történelmileg másképpen

³ Annak ellenére, hogy az új belépőkkel több hasonlóságot lehet megtalálni, az oktatási rendszerünk történeti háttéréből, s a keresleti (társadalmi) oldal szerkezeti sajátosságaiból eredően a kvantitatív eszközökkel való összehasonlítás vitatható eredményt szülhet.

ágyazódik be a társadalom szövetébe, s ezen belül a helyi társadalmak életébe, mint Németországban, vagy Skandináviában stb. Az óvodák és iskolák multifunkcionális szerepet töltenek be egy-egy település életében; közösséget teremtenek, tartanak össze, s nem ritkán (szegényebb régiókban és vidéken) szociális missziós tevékenységet is ellátnak.

Az iskoláink az OKI felmérések szerint 31,5%-a 150 főnél kisebb iskola, amelyben a diákok 10%-a tanul. A Kleberbergi modell túlélte a XX. század megpróbáltatásait, s ezen belül a '70-es évek település- és területrendezési, központosító intézkedéseit is. Az alapszintű iskolarendszerünk arra a filozófiára épül, hogy a gyermek a családi környezetéhez lehetőleg legközebb járjon iskolába, még akkor is, ha ennek érdekében számos kisiskolát kell fenntartani. Az iskolafenntartás a fenti cél érdekében helyi (település szintű) dominanciával, s viszonylag széles autonómiával bír, de az oktatási tartalom erős állami kontroll alatt valósult meg (1949-ig az egyházi és rendi fenntartású intézmények kivételével) egészen 1990-ig. Az oktatási rendszer tartalmi elszakadását az állami kontrolltól nem követte a helyi szintek anyagi függetlenedése. Az alapoktatási intézmények fenntartói, zömében a helyi önkormányzatok saját vagyon és működő tőke, s egyéb más helyi bevételi forrás (helyi adó) hiányában a fogyatkozó állami támogatás kiegészítését egyre nehezebben tudták biztosítani óvodáik, s általános iskoláik részére.

Az állam, mint kvázi fenntartó, oktatástartalmi felügyelet- és tényleges iskolaszervezés, befolyásolás hiányában a finanszírozás közvetett, de hatékony eszközeivel törekedett és tudott érvényt szerezni akaratának. Ezen állami érdekérvényesítési törekvések folytán az állam folyamatosan forrást vont ki az oktatási szektorból, főleg olyan területekről, amely fölött nem látta érvényesülni befolyását. 1990-hez viszonyítva a közoktatási kiadás a GDP arányában 2005-re 0,58% ponttal csökkent (minusz 15%). Az alapfokú oktatás terén az OECD országok átlagától (2003-ban az OECD országok a nemzeti össztermék 2,6%-át fordították alapfokú- és alsó középfokú oktatásra) fél százalékponttal (minusz 19%) maradt el, ezzel Magyarország megelőzte Törökországot és Szlovákiát (1,8%), elmaradt Portugáliától, Spanyolországtól (3,0%) és Lengyelországtól (2,9%).⁴

A közoktatási kiadásokat reálértékben számolva, az elmúlt másfél évtizedben, csak két évre mutatható ki növekedés; 2002-re (6%) és 2003-ra (17%), amikor a közalkalmazotti béreket megemelték. A bérek és közterhei az ezredfordulón a közoktatási kiadások 53%-át, a vizsgált időszak végére a 83%-át tették ki, ezzel együtt a dologi kiadások csökkentek. A beruházások aránya '90-es évek elején mért 10–12%-ról 4% alá esett.⁵

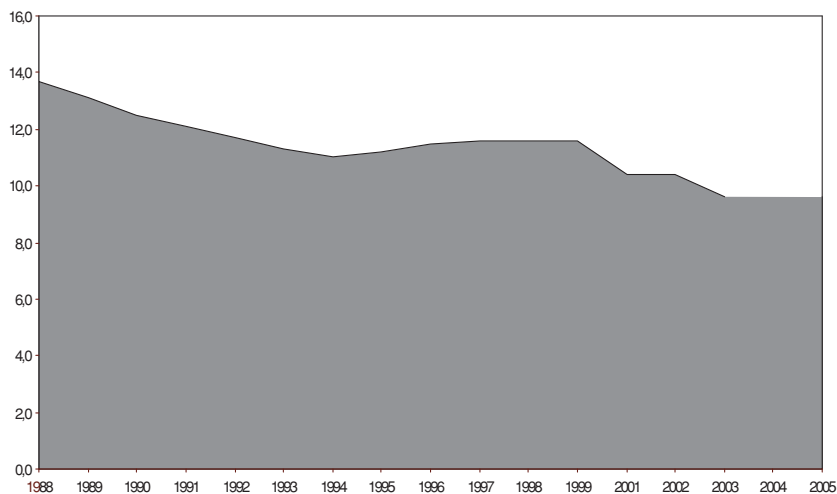
A fenti tények láttán felvetődik, mennyire képes hatékony lenni a közoktatásunk, különösen alapfokon és helyi szinten ott, ahol közel ezer kisiskola, és fenntartó önkormányzat gyűrűkötnek neki évről évre az iskolaévi indításának? Az OKI számításai szerint (Hermann- Varga; 2007) egyik komoly gond az, hogy a gyermeklétszám fogyását nem követte a pedagógus létszám csökkenése, azaz a diák-tanár arány az utóbbi másfél évtizedben jellemzően alacsony értéket ért el, amely mutató makroszinten alacsony hatékonysági szintre hívja fel a figyelmet. Vizsgálatunk is kimutatta, hogy míg az általános iskolában egy pedagógusra 1988-ban átlagosan 12,5 gyermek jutott, addig 2005-ben már csak 9,6 gyermek.

⁴ **Hermann Zoltán – Varga Júlia** (2007): A közoktatás finanszírozása ([www.oki.hu/printerFriendly.php?tipus=cikk&kod=Jelentes2006-23_finasziroz...\(2007.07.08.\)](http://www.oki.hu/printerFriendly.php?tipus=cikk&kod=Jelentes2006-23_finasziroz...(2007.07.08.)))

⁵ uo.

A diák-tanár arány csökkenése eltérő mértékű volt a különböző települések között; aprófalvakban és kistelepülésekben a csökkenés kisebb mértékű volt (1,9–2,5 diák/pedagógus), a nagyfalvakban és tízezer fő fölötti településeken pedig a kisebb településekhez képest jóval nagyobb (3,7–3,9 diák/pedagógus). A pedagógus túlfoglalkoztatás a makroszintű mutató romlásához vezetett, alapvetően a beiskoláztatás szempontjából kedvezőtlenebb nagyfalvakban és városokban alakult ki ez a helyzet, ahol az országon belül a diákok 90%-a tanul. A diák-tanár arány azokon a településeken is számottevően csökkent az elmúlt másfél évtizedben, ahol nem vagy csak kis mértékben csökkent vagy akár nőtt a gyermekek száma a helyi iskolában (Hermann – Varga; 2007). A diák-tanár arány csökkenése meglepően egyenletesen ment végbe az egész országban, függetlenül a kereslet-kínálat törvényétől. A pedagógusok állás rezisztenciája valójában diáklétszám független volt mindaddig, amíg az intézmények bezárásra, vagy összevonásra nem kerültek, mivel a tanári létszámot ténylegesen nem a tanulók száma, hanem az osztályok száma befolyásolta. Az OECD országokhoz (16,9) viszonyítva Magyarországon (9,6) a diák-tanár arány messze elmaradt, de ugyan akkor hazánkban az átlagos osztály létszám jelentősen nem tér el a nemzetközi átlagtól (OECD átlag; 21,4, Magyarországi átlag; 20,2).⁶ A diák-tanár arány összevetése nemzetközi síkon nehézkes, mivel a magyar oktatási rendszer olyan sajátosságokkal bír, amelyet más országokban nyomokban sem találunk meg. Az alacsony kötelező heti óraszám mögött ott van a napközis ellátás, amely olyan speciális szolgáltatás, ami jelentős többlet tanár alkalmazását teszi szükségessé, különösen olyan helyen, ahol a családi környezet nem biztosít megfelelő feltételt az otthontanulás számára. A napközi nem tisztán oktatási feladatot lát el, hanem szociális szolgáltatás is egyben, amelyhez az iskolai étkeztetés és más szociális jellegű szolgálat, szolgáltatás társul, kapcsolódik (fejlesztő pedagógia, gyermekvédelem, családgondozás stb.).

Egy főállású pedagógusra jutó tanulók száma 1988–2005

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

⁶ u.o.

Oktatáshatékonyági számítások bizonyítják, hogy a kisiskolák (különösen 100 fő alatt) fajlagos költség meredeken emelkedik, s 200 fő fölött lényegében alig csökkenthető az egy főre vetített kiadás. **Ha azonban méretgazdaságosságra hivatkozva közel 400 kisiskolát, ahol a diákok létszáma nem éri el a 100 főt, egy tollvonással bezárnánk, az OKI számításai szerint makroszinten körülbelül 1–2% költség lenne megtakarítható (Hermann; 2007).** Ugyanakkor nem számoltunk még az ingáztatás (adott esetben az iskolabusz) költségeivel, vagy azzal a társadalmi költséggel, amely településeket és a családokat pluszként terheli az iskola bezárása következtében (hogyan tartásuk fenn a könyvtárat, faluházat, konyhát, amely eddig együtt üzemelt az iskolával?).

A kisiskolák bezárása mellett gyakran emlegetett érv a falusi iskolák oktatási teljesítményének alacsony színvonala. Ezt a vélekedést cáfolják a SULINOVA felmérései nyomán készült jelentések (Balázi – Zempléni 2004), amelyek a belső oktatási hatékonyságot mérték. **Az Országos kompetencia mérés eredményeinek településtípus szerinti összehasonlítása bizonyítja, hogy az iskolák eredményességében megmutatkozó különbségek jelentős része a szülők iskolai végzettség szerinti összetételének eltéréseire vezethető vissza.** A fentiekből következik, összességében a kistelepülési iskolák eredményessége a nagyobb falusi iskolákéhoz hasonló és csak kis mértékben marad el a városi iskolákétól: sem a falusi, sem a városi iskolák nem teljesítenek jól a kedvezőtlen családi háttérű diákok oktatásában. **Sem az eredményesség, sem a magasabb kiadások nem indokolják tehát azt, hogy a kistelepülési iskolák fenntartását a magyar közoktatás egyik súlyos hatékonysági problémájának tekintsük.** (Hermann; 2007)

A hátrányos helyzetű diákok iskolai sikerességének elősegítése érdekében, az esélyegyenlőségre, a szegregáció felszámolására hivatkozva törekvés látszik a falusi kisiskolák megszüntetésére, a nagyobb létszámú intézménnyel való összevonásra. E jó szándékú törekvéseket körültekintéssel kell fogadni, mert az otthonról hozott hátrányokkal küzdő gyermek több személyes tanári törődést, s ezzel együtt több tanári munkaidőt kíván, valamint korszerűbb nevelői módszerek alkalmazását igényli. Az OKI vizsgálatai bizonyítják, hogy az iskolák finanszírozásában nem érvényesült kimutathatóan a többletfinanszírozás (tanárok képzésére, többletóráira, speciális szakemberek költségei). Az eddig megtakarí-

Egy pedagógusra jutó tanuló

Állandó népesség	1988		1995		2005	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
– 500	10,91	3,905	9,75	4,027	9,03	4,387
501 – 1100	10,60	2,949	8,77	2,482	8,06	2,278
1101 – 3000	12,76	2,223	10,82	1,952	9,96	1,951
3001 – 7000	14,76	1,928	12,44	1,881	11,24	1,652
7001 – 10000	15,15	2,094	12,71	1,707	11,45	1,478
10001 –	14,56	1,471	11,90	1,355	10,91	1,406
Összesen	12,45	2,972	10,42	2,667	9,64	2,485

Forrás: KSH településsoros adatállománya: T-STAR 1988–2005

tott többlet kiadásokat az intézmények kiadásainak kurtításával és az intézmények takarékosági elvek alapján való összevonásával nem lehet megoldani. A névleges szegregációt, szociális gettót a városi, nagy, falusi iskolákba történő bejárás ténylegesen nem szünteti meg. **A formailag szegregált oktatás keretei között működő, de hatékony kisiskolák felszámolása, ugyan megnyugvást hozhat az oktatás politikusok egy részének, de az érintettek későbbi munkaerő-piaci szerepére, azaz az oktatás külső hatékonyságára nem lesz tényleges hatással, az érintett térségekben nem fog nőni a gazdasági aktivitás.**

A hátrányos helyzetű csoportok és területek felzárkóztatása érdekében eddig elindított és lefutott programok komplex hatás és hatékonysági vizsgálata szükséges, annak érdekében, hogy a jövőben eredményesebb cselekvési programok születhessenek.

Irodalom:

- Bódi** [1999]: Szociális ellátórendszerek a falvakban, A Falu, XIV. évfolyam, 1. szám. Tavasz.
- Bódi** [2004]: Népeségfogyás – elszegényedés – iskolabezárás. A Falu, XIX. évfolyam, 1. szám. Tavasz. (pp. 43–53)
- Bódi** [2001]: A szociális ellátórendszer örökölt hiánya a falvakban. Esély, 4. sz.
- Bódi F. – Obádovics Cs. – Bódor A.** [2002]: Iskolák a kislélekszámú falvakban, A Falu, XVII. évfolyam, 3. szám. ősz.
- Bódi F. – Mokos B.** [2003]: Nevelés, Egészségügy és szociális támogatás helyzete a vidéki térségekben, Területi Statisztika, 2003. 1. sz. (pp. 76–85)
- Bódi** [2003]: Gyermekszegénység, jövőtlenség, instabilitás, A Falu, XVIII. évfolyam, 4. szám. Tél. (pp. 81–90)
- Bódi Ferenc – Fekete Attila** [2007]: Gyermek ingázás Magyarországon. A Falu, XXII. évfolyam, 4. szám Tél (pp. 27–36)
- Hermann Zoltán – Varga Júlia** (2007): A közoktatás finanszírozás (www.oki.hu-2007.07.08.)
- Hermann Zoltán** (2007): A falusi kisiskolák és a méretgazdaságossággal összefüggő hatékonyságvesztés (www.oki.hu-2007.07.08) OPEK kistelepülések kisiskolái program
- Szűcs Eszter** [2005]: Az oktatás átszervezése: Gondolatok az iskolahálózat-tervezés alkalmazásáról, A Falu, XX. évfolyam 1. szám Tavasz (pp. 77–95)